

XX-XXI ASR AQSH OMMAVIY ADABIYOTINING O'ZIGA HOS JIHATLARI

Adilova Shaxnoza Raximovna

*I.Karimov TDTU Amaliy ingliz tili
kafedrası mudiri, dotsent*

Annotatsiya: Maqolada zamonaviy adabiy jarayonning dinamikasini belgilab bergan janr yo'nalishlari ko'rib chiqiladi. Ta'kidlanishicha, AQSh adabiyotida taxminan 1990-yillarning o'rtalaridan boshlab. "Klassik" adabiy janrlarning o'zgarishi va ko'plab mualliflik janrlarining paydo bo'lishiga alohida e'tibor beriladi. Shu munosabat bilan, maqolada XX-XI asrlar boshidagi boshqa turlarda ommaviy adabiyot janrlari va siljishlari bo'lgan asarlar ko'rib chiqiladi. Badiiy matnlarni tahlil qilish jarayonida bir qancha tendentsiyalar aniqlandi. Ular orasida muallifning janr xususiyatlarini aniqlashtirishga intilishi, shuningdek, yozuvchilarning sarlavhalar majmuasiga kiritilgan o'ta noodatiy janr ta'riflariga qiziqishi. Zamonaviy AQSh adabiyotining ko'plab asarlaridagi janr tarqalishi badiiy mazmunning muhim atributi bo'lgan, shuningdek, sarlavha majmuasi badiiy dunyoning individual mualliflik modelini yaratadi va o'quvchi idrokini chuqurlashtiradi. Maqolada adabiy janrlarning ijtimoiy-madaniy va kognitiv jihatlari birgalikda ko'rib chiqiladi. Janrlar deganda ijtimoiy qurilish mahsuli bo'lgan tarixiy o'zgaruvchan va ichki o'zgaruvchan kategoriyalar tushuniladi, ular bir vaqtning o'zida o'quvchilar ongida madaniyatga kirib borish va janrlar haqidagi ijtimoiy stereotiplarni o'zlashtirish jarayonida shakllanadigan idrokning barqaror kognitiv modellarini ifodalaydi. Muallif janr stereotiplarining badiiy matnni idrok etishga ta'sirini ko'rsatadigan empirik kuzatishlar natijalarini taqdim etadi.

Kalit so'zlar: janr nazariyasi, janrlarning kognitiv nazariyasi, oilaviy o'xshashlik, prototip, ommabop adabiyot janrlari, detektiv hikoya, ilmiy fantastika, dahshatli.

Har bir xalqning o'ziga xos adabiyoti bo'lgani kabi Amerikaning ham takrorlanmas, o'zga xalqlar va mamlakatlar badiiy ijodi bilan solishtirib bo'lmaydigan o'z bo'stoni bor. Tarixan olib qaraganda, o'ziga xos shakllanish va rivojlanish tadrijiga ega bu mamlakat badiiy adabiyoti ham mahalliy aborigenlar, ispanlar va inglizlar, shuningdek, fransuz, rus, yapon va boshqa xalqlar madaniyati ta'sirida paydo bo'lgan va taraqqiy etgan.

Amerika adabiyoti, ob'ektiv sabablarga ko'ra, qorishiq madaniyatlarning mumtoz xazinasiga o'xshaydi. U sobiq sho'ro mafkurasi tazyiqi ostida shakllangan sovet adabiyoti yoki odamkushlik yoxud harbiy salohiyatni ko'z-ko'z etayotgan

adabiyotdan insoniy tuyg'ular (mehr-oqibat, sevgi-muhabbat, shafqat)ni targ'ib qiluvchi yangi adabiyot sifatida paydo bo'ldi. Negaki, siyosiy buhronlar, ruhiy inqirozlardan zerikkan ommaga hayotsevarlik nashidasini singdiruvchi mafkuraviy taskin kerak edi.

20-asrda Amerika adabiyotining muammolari juda katta ahamiyatga ega bo'lgan haqiqat bilan belgilanadi: butun dunyoni boshqaradigan eng boy, eng qudratli mamlakat bizning zamonamizning eng g'amgin va achchiq adabiyotini tug'diradi. Yozuvchilar yangi sifatga ega bo'lishdi: ular bu dunyoning fojiasi va halokati hissi bilan ajralib turdi. Drayzerning "Amerika fojiasi" yozuvchilarning o'sha davrdagi AQSh adabiyotini ajratib turadigan katta umumlashirishga intilishlarini ifoda etdi.

Amerika realizmi ijtimoiy norozilik adabiyoti edi. Realist yozuvchilar voqelikni taraqqiyotning tabiiy natijasi sifatida qabul qilishdan bosh tortdilar. Rivojlanayotgan imperialistik jamiyatni tanqid qilish va uning salbiy tomonlarini tasvirlash Amerika tanqidiy realizmining o'ziga xos belgilariga aylanadi. Yangi mavzular paydo bo'lib, hayot sharoitlarining o'zgarishi (dehqonchilikning vayronagarchilik va qashshoqlashuvi; kapitalistik shahar va undagi kichkina odam; monopol kapitalni qoralash) birinchi o'ringa qo'yiladi. Yozuvchilarning yangi avlodi yangi mintaqa bilan bog'liq: u Amerika G'arbining demokratik ruhiga, og'zaki folklor elementiga tayanadi va o'z asarlarini eng keng o'quvchiga murojaat qiladi.

Amerika realizmidagi stilistik xilma-xillik va janr innovatsiyasi haqida gapirish o'rinlidir. Psixologik-ijtimoiy roman, ijtimoiy-psixologik roman, epik roman, falsafiy roman janrlari keng tarqalmoqda (Bellamining "Orqaga nazar", 1888), ilmiy janr; roman yaratilmoqda (S. Lyuis "Arrowsmit"). Shu bilan birga, realist yozuvchilar ko'pincha yangi estetik tamoyillardan, atrofdagi hayotga "ichkaridan" alohida qarashdan foydalanganlar. Voqelik inson mavjudligini psixologik va falsafiy tushunish ob'ekti sifatida tasvirlangan.

Adabiy janrlarni o'rganishda zamonaviy, postessensializm paradigmasining shakllanishi 1980-yillarda boshlangan. va adabiyotshunoslik, madaniyatshunoslik, tasniflarni kognitiv tahlil qilish bo'yicha ishlar va "prototiplar" ning kognitiv nazariyasi, pragmatik nutq va qabul qilish tahlili (individual va jamoaviy) bo'yicha "yangi tarixshunoslikka" burilish bilan bog'liq edi. Post-essensializm paradigmasida ikkita dominant yondashuv mavjud: dialektik, odatda ijtimoiy konstruktivizm belgisi ostida amalga oshiriladigan va kognitiv. Adabiyot nazariyasida an'anaviy tahlil ob'ekti matn hisoblanadi. Janr tanqidida matn janrning ma'lum bir g'oyasiga - "ideal tip" ga muvofiqligi yoki mos kelmasligi nuqtai nazaridan o'rganiladi, unga nisbatan har qanday matn har doim nomukammal yaqinlikdir. Kognitiv poetika e'tiborni matndan "ideal tiplar" ning o'ziga o'tkazishni taklif qiladi va ularni "aqliy sxemalar" ("ideal kognitiv modellar", kognitiv ramkalar, ramkalar, naqshlar va boshqalar)

sifatida ko'rib chiqadi, ular adabiyotni idrok etishga ta'sir qiladi. matnlarni tanib olish, tasniflash va guruhlash jarayonlarida vositachilik qilish.

Asarlarida o'z "men"i emas, xalq dardini ilgari surgan va haqiqiy adabiyot kuchini ko'rsata olgan ijodkor sifatida uchta zabardast ijodkorlarni misol tariqasida keltirish mumkin. Bular Jek London, Teodor Drayzer va Ernest Xemingueydir. Xalqni asarlari ortidan ergashtirgan, huquq va erkinliklarini talab qilishni o'rgatgan demokratik adabiyotning yirik namoyandasi Jek London hisoblanadi. 1876-1916 yillarda yashab o'tgan yozuvchi realistik ruhdagi asarlari bilan mashhur bo'lgan. O'zi ham kambag'al dehqon oilasida dunyoga kelgan. Shuning uchun xalq dardini his qilish va qalamga olishga qiynalmagan.

Qisqa umri davomida u bir-biridan o'tkir asarlar yozib qoldirdi. "Yo'ldagilar sharafiga uchun", "Oq sukunat", "Qirq mil narida", "Bo'rivachcha" hikoyalari shimol hayoti tasvirlanadi. "O'talar xudosi", "Sovuq bolalar" hikoyalari unga juda katta shuhrat keltiradi. Uning deyarli barcha asarlari uzoq Shimoldagi insonlarning mashaqqatli turmush tarziga bag'ishlanadi. Ayniqsa, matonatli, jasoratli va latofatli negr ayoli haqidagi "Ayol jasorati" hikoyasi orqali adibning irqchilikka norozilik kayfiyati yaqqol seziladi. "Temir tovon" asarida oddiy ishchi oilasidan kelib chiqqan inqilobchi haqida so'z yuritilsa, "Martin Iden" romanida xalq ichidan chiqqan yozuvchining burjua jamiyatidagi og'ir ahvoli va fojiasini yorqin aks ettiradi. Mazkur asar dunyo adabiyotida hozir ham eng ko'p o'qiladigan kitoblardan.

Teodor Drayzer 1871-1945 yillarda yashab o'tgan. U Amerika adabiyotida tanqidiy realizmning yuqori pog'onaga ko'tarilishida o'z hissasini qo'shgan. Bunga asosiy sabab o'zi ham ezilgan xalq orasidan chiqqan ijodkor edi. U "Baxtiqaro Kerri", "Jenni Gerxardt", "Moliyachi", "Titan", "Daho" romanlari orqali xalq dardini aks ettirdi. Ezilgan xalqni himoya qilib, korxonalarda og'ir yumushlarni bajarayotgan ayollar mehnatini qoralaydi, boy va manfur kimsalarni qattiq tanqid ostiga oladi. Tanqidiy realistik adabiyotning mashhur asari hisoblangan "Amerika fojiasi" romani bilan yozuvchi sifatida dunyoga taniladi. Ikki tomlik bu roman birinchi jahon urushidan so'ng yozilgan. Asarning bosh qahramoni burjua oilasidan chiqqan Klayd Grifits ismli yigit bo'lib, u xudbinligi, sevgidan boylikni ustun qo'yishi tufayli fojiali o'lim topadi. Bor aybi oshkor bo'ladi. Birgina manfur kishining qismati tufayli asar "Amerika fojiasi" deb nomlanadi.

Amerikaning yana bir buyuk yozuvchisi Ernest Xeminguey 1899-1961 yillarda yashab o'tgan. Hayoti bevosita urush yillariga to'g'ri kelgani uchun asarlarida ham aynan ana shu jarayonlar tasvirlanadi. O'z personajlari orqali dahshatli va sovuq urushga qarshiligi, adolatsizlik va qonli to'qnashuvlarga nafratini bayon etadi. "Bizning zamondoshlar" kitobidagi hikoyalarda bular og'ir-vazminlik bilan oshkor

qilingan bo'lsa, "Alvido, qurol" romanida urush jarayonlari ifoda etiladi. Asarda Avstriya-Italiya frontida ro'y bergan voqealar yoritiladi.

Adibning "Tushdan keyingi o'lim" asarida buqalar jangi, matadorlarning o'limi va jarohatlangan otlar ta'sirli ifodalanadi. Uning barcha asarlarida umid va umidsizlik birinchi o'rinda turadi. "Toza va yorug' joyda", "Hayot yoki mamot" asarlarida hayot mohiyatini chuqur yoritadi, "Chol va dengiz" qissasida ham inson irodasi birgina chol qiyofasida gavdalantiriladi. Sant'yago obrazi shu qadar dadil va ishonchli yaratilganki, natijada asarning obro' qozonishiga turki bo'lgan. 1952 yil ushbu asar uchun adib Nobel mukofotini olgan.

Taraqqiyotning hozirgi bosqichida deyarli barcha sohada birinchilikni qo'ldan boy bermay kelayotgan AQSh badiiy adabiyoti bilan ham ibrat olarli qiyofaga ega. Avvalo, mamlakatda ijodkorlarning qadri balandligi, so'z san'ati namunalarining yuqori darajada ehtirom ko'rsatilishi bu soha taraqqiyotini ta'minladi. Eng yuksak insoniy qadriyatlarni ulug'lagan ushbu mamlakat adabiyoti ko'p jihatlari bilan dunyo badiiy adabiyoti kelajagini belgilamoqda.

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR:

1. Актуальная словесность XXI века: Приглашение к диалогу : учебное пособие. М. : Флинта, 2015. 232 с.
2. Ботева М. Нельма. Повесть-притча // Октябрь. 2016. №11. С. 3-28.
3. Titov A. I Babalim. Kichik hikoya // Ural. 2017. No 4. B. 7-22.
4. Berezin V. Xogvid. Botanika hikoyasi // Banner. 2016. No 7. B. 8-43; Suv va muz. Ekspeditsiya hikoyasi // Yangi dunyo. 2015. No 3. B. 3-69; Virtuallik. Sevgi hikoyasi // Yangi dunyo. 2016. No 4. B. 3-24.
5. Kucherskaya M. Dove // Banner. 2017 yil. 2-son. 70-114-betlar.
6. Piskunov V. Rakohod. Andante // Xalqlar do'stligi. 2017. No 2. B. 100-105.
7. Адилова, Ш. Р. (2016). Проза Эрика Сигала как «Пограничное явление» в литературе США во второй половине XX века. Вестник Челябинского государственного университета, (9 (391)), 7-12.
8. Адилова, Ш. Р. (2015). Массовая литература и книжный рынок. Europäische Fachhochschule, (11), 70-72.